

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Anna Bratus

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Donetsk city, Ukraine, e-mail: anbr@bigmir.net

CLASSIFICATION THE MAIN TYPES OF ECONOMIC EFFICIENCY OF TRADING COMPANIES

***Метою** статті є розробка узагальнюючої і комплексної класифікації економічної ефективності торговельного підприємства та розкриття сутнісно-змістової характеристики її основних видів.*

***Методика.** У процесі дослідження використано: методи аналізу і синтезу, логічного узагальнення і порівняння, структурно-функціональний метод (для систематизації підходів до визначення сутності категорії «економічна ефективність», видів та критеріїв, що формують економічну ефективність торговельного підприємства, розробки схеми класифікації видів економічної ефективності торговельного підприємства).*

***Результати.** На підставі проведеного дослідження запропоновано науково-методичний підхід до класифікації видів економічної ефективності торговельного підприємства, що є актуальним завданням для формування концептуальних положень дослідження ефективності діяльності сучасних торговельних підприємств.*

***Наукова новизна.** Удосконалено науково-методичний підхід до класифікації видів економічної ефективності торговельного підприємства, який передбачає додаткові класифікаційні ознаки, а саме: за способом визначення (комплексна ефективність, експрес-ефективність, фундаментальна ефективність); залежно від основного критерію оцінювання (ресурсна, витратна, цільова), залежно від сфери визначення та прояву (комерційна, соціально-економічна, еколого-економічна) торговельного підприємства, який, на противагу існуючим, дозволяє всебічно охарактеризувати економічну ефективність підприємств та напрямки удосконалення процесу управління нею.*

***Практична значущість.** Отримані результати спрямовані на оптимізацію управління ефективністю торговельного підприємства під час поглибленого її дослідження.*

***Ключові слова:** економічна ефективність, класифікаційна ознака, види ефективності, торговельне підприємство.*

Одним із важливих методів пізнання, дослідження явищ, процесів, об'єктів, що вивчаються, є класифікація їхніх видових проявів.

Економічна ефективність – надзвичайно містке та багатогранне поняття з різноманітними формами прояву, яке включає низку функціональних складових, поєднання та взаємозв'язки яких визначають її сутність. Класифікація видів економічної ефективності стосовно тих чи інших ознак лежить в основі аналізу та планування ефективності функціонування різних рівнів економічної системи.

Тому визначення основних видів та форм прояву економічної ефективності є актуальним завданням для формування концептуальних положень дослідження ефективності діяльності сучасних торговельних підприємств.

Метою статті є розробка узагальнюючої і комплексної класифікації економічної ефективності торговельного підприємства та розкриття змісту її основних видів.

Аналіз досліджень. Широке коло питань, пов'язаних з дослідженням ефективності функціонування підприємства, висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як В.Г. Андрійчук, Б.М. Болотин, В.Т. Жигалов, В.С. Марцин, Мейер В. Маршал, І.Д. Падерін, А.Н. Тищенко, А.М. Турило, А.А. Турило, Г.О. Швиданенко [1; 2; 6; 7; 16].

Як переконує вивчення літературних джерел, питання класифікації економічної ефективності досі не було предметом комплексного дослідження. Отже, з метою всебічного розкриття усього розмаїття прояву та численності сутності економічної ефективності торговельного підприємства нами на основі узагальнення та систематизації існуючих методик [1; 2; 4; 6-15] запропоновано власний підхід до її класифікації. Види економічної ефективності торговельного підприємства наведено на рисунку 1. Майже всі виокремлені на рисунку видові прояви можна деталізувати, що свідчить про поліморфний характер поняття «ефективність».

Кожний із наведених елементів економічної ефективності безпосередньо утворюється на підставі одержуваних результатів господарської діяльності підприємства. У зв'язку із цим постає необхідність навести сутнісно-змістову характеристику окремих видів економічної ефективності.

Більшість дослідників наголошують на необхідності класифікації економічної ефективності залежно від видів діяльності підприємства. За цією ознакою переважно виділяють такі види економічної ефективності: операційна (ефективність основної торговельної діяльності), фінансова (ефективність використання фінансових ресурсів пов'язана з визначенням фінансового стану торговельного підприємства та прийняттям визначених рішень щодо забезпечення фінансовими засобами останнього, формуванням та підтриманням оптимальної структури фінансів та раціональним їхнім використанням), інвестиційна (ефективність впровадження інвестиційних програм, оновлення торговельно-технологічного обладнання, проведення капітальних ремонтів на підприємстві та ін.)

Класифікація економічної ефективності залежно від видів використовуваних ресурсів передбачає виділення ефективності споживаних та ефективності застосовуваних ресурсів.

Застосовувані ресурси – це сукупність живої і уречевленої праці, а споживані ресурси являють собою поточні витрати на реалізацію продукції.

Обсяг застосовуваних ресурсів залежить від специфіки діяльності підприємства. Частково вони можуть бути умовами процесу, як наприклад, будинки, споруди, земля, устаткування тощо [2].

Частково ж вони витрачаються або використовуються на виробництво та реалізацію продукції: застосовується робоча сила, запаси сировини й матеріалів і т. ін.



Рисунок 1 – Класифікація видів економічної ефективності торговельного підприємства (систематизовано та доповнено автором на основі [1; 2; 4; 6-8; 10; 14; 15])

Споживані ресурси, що авансуються, дорівнюють сумі вартості основних та оборотних коштів. За рахунок оборотних активів, які авансуються, здійснюється закупівля предметів праці та наймання робочої сили. За рахунок основних засобів отримуються засоби праці [7].

Зв'язок між обсягами застосовуваних і споживаних ресурсів диктується особливою природою ресурсів, часом їхнім функціонуванням у процесі виробництва і реалізації продукції, ефективністю їхнього використання. Між обсягами застосовуваних ресурсів і їхніми витратами завжди існує певний загальний

взаємозв'язок, без встановлення якого неможливо визначити економічну обґрунтованість витрат. Чим швидше здійснюється оборот ресурсів, тим більшою буде величина спожитих ресурсів порівняно з величиною застосовуваних і водночас тим більше буде реалізовано продукції.

Така класифікаційна ознака як масштаб проведення дослідження характеризує повноту охоплення діяльності підприємства під час визначення рівня економічної ефективності. Тому макроефективність охоплює порівняльну ефективність на рівні декількох підприємств; мезоефективність включає аналіз ефективності діяльності конкретного підприємства; мікроефективність – на рівні структурного підрозділу, філії, відділу торговельного підприємства або ефективність реалізації продукції окремих видів груп товарів.

Залежно від основного критерію оцінювання виділено комерційну, соціально-економічну та еколого-економічну ефективність.

Визначення соціально-економічної ефективності було сформульовано ще в працях Вольфреда Парето і зараз має назву ефективності або оптимальності по Парето. У ситуації оптимальності по Парето не існує витрат ресурсів. Наприклад, у випадку, коли суспільство вирішило, що і для кого виробляти, витрати ресурсів існують, якщо можна поліпшити ситуацію хоча б одного суб'єкта, не погіршуючи ситуацію іншого [16].

Додаткова продукція, отримана в результаті подолання цих витрат, може бути використана для покращення становища будь-кого без нанесення збитків іншому. Він також визначив ефективний стан економіки в обміні – коли неможливо перерозподілити блага так, щоб добробут хоча б одного із споживачів поліпшився без зменшення добробуту інших. Ефективне по Парето розподілення ресурсів можливе лише в умовах абсолютної конкуренції, якої в реальному житті не існує.

Хоча концепція ефективності Вольфреда Парето є більш теоретичним положенням, водночас вона є, безперечно, дуже важливою, оскільки саме в ній визначено важливе питання – подолання витрати ресурсів.

У практичній діяльності торговельних підприємств виділити окремо економічний і соціальний результат дуже складно, а іноді і зовсім неможливо, оскільки для сучасних торговельних підприємств підвищення економічної ефективності (наприклад, збільшення кінцевого результату діяльності) свідчить у більшості випадків про вирішення низки соціальних завдань (підвищення заробітної плати працівників, більш повне задоволення потреб населення та ін.) [3].

Таким чином, з аналізу співвідношень соціальної і економічної ефективності торгівлі можна зробити принципово важливий висновок про те, що вони різні за змістом і призначенням. Разом з тим між ними існує причинно-наслідковий зв'язок. Кожний із цих видів ефективності може бути і метою, і чинником зростання іншого.

Виділення еколого-економічної ефективності в самостійну форму зумовлено необхідністю створення екологічно безпечного для людей довкілля. Такий розвиток досягається в контексті з орієнтацією на недопущення ситуації, коли вища економічна ефективність досягається за рахунок порушення екологічної безпеки і згорання соціальних програм. Екологічна ефективність формується

завдяки здійсненню додаткових вкладень екологічного спрямування, джерелами яких є, за аналогією із соціальною ефективністю, економічний ефект, створений у процесі економічної діяльності торговельних підприємств [1].

Комерційна ефективність визначає конкретний результат господарської діяльності підприємства, внаслідок якої воно отримує певний зиск (прибуток) [6]. Також визначається рівнем ділової активності, надійності та розвиненості економічних зв'язків торговельного підприємства з іншими суб'єктами ринкової інфраструктури, конкурентним потенціалом підприємства, його часткою на ринку збуту, рівнем організації продажу, сервісу, ставленням покупців до компанії тощо.

Залежно від основного критерію оцінювання нами виділено максимальну, мінімальну і цільову економічну ефективність. В основі визначення наведених видів економічної ефективності торговельного підприємства лежать ресурсний та витратний підходи щодо її оцінки.

Одним із найбільш розповсюджених є ресурсний, який полягає у співставленні певного ефекту діяльності підприємства із обсягом застосованих основних елементів процесу праці.

Впровадження такого варіанта, на думку його прихильників [2; 7; 10; 14], є більш доцільним, якщо роздивлятися ефективність як здатність економічної системи до використання належного потенціалу для досягнення конкретних економічних та соціальних цілей. Витратний підхід ґрунтується на розрахунках показників ефективності, як відношення результату до величини сукупної живої та уречевленої праці, яка використовується в певному проміжку часу, тобто споживаних витрат [1; 5; 6].

Ґрунтуючись на існуючих уявленнях та власних висновках щодо сутності ефективності діяльності торговельного підприємства, нами сформульовано види економічної ефективності торговельного підприємства з позиції витратного та ресурсного підходів.

З позиції витратного підходу критерій економічної ефективності на рівні торговельного підприємства може бути виражений як:

– досягнення цільової ефективності ($\hat{A}_{\delta\delta\delta}$) як відношення заданого результату ($\hat{D}_{\delta\delta\delta}$) до мінімальних витрат ($\hat{A}_{\delta\delta\delta}$), виробленого на одиницю останніх (мінімальна ефективність):

$$\frac{\hat{D}_{\delta\delta\delta}}{\hat{A}_{\delta\delta\delta}}; \quad (1)$$

– досягнення цільової ефективності ($\hat{A}_{\delta\delta\delta}$) як відношення максимального результату ($\hat{D}_{\delta\delta\delta}$) до заданих (запланованих) витрат ($\hat{A}_{\delta\delta\delta}$), виробленого на одиницю останніх (оптимальна ефективність):

$$\frac{\hat{D}_{\delta\delta\delta}}{\hat{A}_{\delta\delta\delta}}. \quad (2)$$

З позиції ресурсного підходу критерій ефективності торговельного підприємства може бути виражений як:

– досягнення цільової ефективності ($\hat{A}_{\delta^3\tilde{e}}$) як відношення заданого результату ($\hat{D}_{\zeta\hat{a}\hat{a}}$) виробленого на одиницю встановленої кількості ресурсів, в умовах їхньої обмеженості та раціонального використання (оптимальна ефективність):

$$\frac{\hat{D}_{\zeta\hat{a}\hat{a}}}{\hat{D}\hat{a}\tilde{n}_{\tilde{e}}}; \quad (3)$$

– досягнення цільової ефективності ($\hat{A}_{\delta^3\tilde{e}}$) як відношення максимального результату ($\hat{D}_{i\hat{a}\hat{e}\tilde{n}}$), виробленого на одиницю встановленої (запланованої) кількості ресурсів в умовах їхньої обмеженості та раціонального використання (максимальна ефективність):

$$\frac{\hat{D}_{i\hat{a}\hat{e}\tilde{n}}}{\hat{D}\hat{a}\tilde{n}_{\tilde{e}}}. \quad (4)$$

Поділ економічної ефективності на комплексну (оцінюється частковими показниками); експресну (вимірюється узагальнюючими показниками) та фундаментальну ефективність (визначається збалансованою системою показників оцінки ефективності) обумовлено специфікою та власним методичним підходом до оцінювання та побудови системи показників оцінки ефективності діяльності торговельних підприємств.

За рівнем абстрагованості аналізу виділено теоретичну (прогнозну, проектну) економічну ефективність та практичну (реальну) економічну ефективність.

Теоретична ефективність характеризує ефективність проведення на торговельному підприємстві фінансового планування, вона має прогнозний характер; практична ефективність характеризує фактичний або досягнутий рівень ефективності на торговельному підприємстві. Результативна ефективність визначається відношенням досягнутого результату (реальна ефективність) до намічених цілей (прогнозна ефективність).

Висновки. Таким чином, проведене теоретичне дослідження наявних в науковій літературі підходів до класифікації видів ефективності підприємства дозволило комплексно їх систематизувати і розробити на цій основі класифікацію видових проявів економічної ефективності торговельного підприємства з урахуванням галузевої специфіки діяльності, а також одержати уявлення про ефективність функціонування підприємства та створити підґрунтя для її об'єктивної оцінки.

У межах дослідження запропоновано додаткові класифікаційні ознаки видів економічної ефективності торговельного підприємства, а саме: за способом визначення (комплексна ефективність, експрес-ефективність, фундамен-

тальна ефективність); залежно від основного критерію оцінювання (ресурсна, витратна, цільова), залежно від сфери визначення та прояву (комерційна, соціально-економічна, еколого-економічна), що дозволить всебічно охарактеризувати економічну ефективність підприємств та напрямки удосконалення процесу управління нею.

Перспективними напрямками наукових розробок у межах цієї проблеми є адаптація запропонованих видових проявів економічної ефективності відповідно до умов та специфіки функціонування конкретного торговельного підприємства.

Список літератури / References:

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
Andriichuk, V.H. (2006), *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpryemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, practice, methodology, analysis], 2 nd ed., KNEU, Kiev, Ukraine, 292 p.
2. Болотин Б.М. Эффективность капиталистической экономики: некоторые проблемы анализа и измерения / Б.М. Болотин, Л.М. Громов, Е.М. Четырнин. – М.: Наука, 1990. – 128 с.
Bolotin, B.M., Gromov, L.M. and Chetyrnin, Ye.M. (1990), *Effektivnost kapitalisticheskoy ekonomiki: nekotoryye problemy analiza i izmereniya* [Efficiency of capitalist economy: some problems of analysis and measuring], Nauka, Moscow, Russia, 128 p.
3. Братусь Г.А. Сутність, критерії та форми прояву ефективності торговельного підприємства / Г.А. Братусь // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2007. – Вип. 27. – С. 47-53.
Bratus, H.A. (2007), “Essence, criteria and forms of display of efficiency of trade enterprise”, *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, Issue 27, pp. 47-53.
4. Гончарук А.Г. Эффективность экономики Украины: анализ и прогнозирование: монография / А.Г. Гончарук. – О.: Астропринт, 2005. – 332 с.
Goncharuk, A.G. (2005), *Effektivnost ekonomiki Ukrainy: analiz i prognozirovaniye* [Efficiency of economy of Ukraine: analysis and prognostication], Astroprint, Odesa, Ukraine, 332 p.
5. Грещак М.Г. Економіка підприємства: підруч. / М.Г. Грещак, В.М. Колот, А.П. Наливайко та ін.; за заг. ред. С.Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 528 с.
Hreshchak, M.H., Kolot, V.M., Nalyvaiko, A.P. and other (2004), *Ekonomika pidpryemstva* [Economy of enterprise], textbook, 2 nd ed., KNEU, Kiev, Ukraine, 528 p.
6. Економіка підприємства: підруч. / За заг. та наук. ред. Г.О. Швиданенко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.
Ekonomika pidpryemstva [Economy of enterprise] (2009), textbook, 4 th ed., KNEU, Kiev, Ukraine, 816 p.
7. Жигалов В.Т. Социально-экономические проблемы эффективности торговли: монография / В.Т. Жигалов. – Х.: Основа, 1990. – 169 с.

- Zhigalov, V.T. (1990), *Sotsialno-ekonomicheskiye problemy effektivnosti trgovli* [Socio-economic problems of trade efficiency], Osnova, Kharkiv, Ukraine, 169 p.
8. Кулішов В.В. Економіка підприємства: теорія і практика / В.В. Кулішов. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 212 с.
Kulishov, V.V. (2002), *Ekonomika pidpriemstva: teoriia i praktyka* [Economy of enterprise: theory and practice], Nika-Tsentr, Kiev, Ukraine, 212 p.
9. Лямець В.І. Системний аналіз. Вступний курс / В.І. Лямець, А.Д. Тевяшев. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х.: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
Liamets, V.I. and Teviashev, A.D. (2004), *Systemnyi analiz. Vstupnyi kurs* [Analysis of the systems. Introductory course], 2 nd ed., KhNURE, Kharkiv, Ukraine, 448 p.
10. Марцин В.С. Економічне регулювання ефективності господарської діяльності: монографія / В.С. Марцин. – Л.: ЛБІ НБУ, 2005. – 491 с.
Martsyn, V.S. (2005), *Ekonomichne rehuliuвання efektyvnosti hospodarskoi diialnosti* [Economic adjusting of efficiency of economic activity], LBI NBU, Lviv, Ukraine, 491 p.
11. Маршал Мейер. Оценка эффективности бизнеса / Мейер В. Маршал. – М.: Вершина, 2004. – 269 с.
Marshal Meyer (2004), *Otsenka effektivnosti biznesa* [Estimation of business efficiency], Vershina, Moscow, Russia, 269 p.
12. Маркіна І.А. Методологічні питання ефективності управління / І.А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. – № 6. – С. 24-32.
Markina, I.A. (2000), “Methodological questions of management efficiency”, *Finansy Ukrainy*, no. 6, pp. 24-32.
13. Падерин И.Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия / И.Д. Падерин // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – № 1. – С. 89-95.
Paderin, I.D. (2003), “Scientific and practical aspects of increase of economic efficiency of modern enterprise”, *Visnyk Akademii ekonomichnykh nauk Ukrainy*, no. 1, pp. 89-95.
14. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підруч. / С.Ф. Покропивний. – К.: КНЕУ, 2003. – 608 с.
Pokropyvnyi, S.F. (2003), *Ekonomika pidpriemstva* [Economy of enterprise], KNEU, Kiev, Ukraine, 608 p.
15. Турило А.М. Дальнейшее исследование сущности экономической эффективности и классификация ее видов / А.М. Турило А.А. Турило // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3. – С. 152-157.
Turylo, A.M. and Turylo, A.A. (2004), “Further research of essence of economic efficiency and classification of her kinds”, *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3, pp. 152-157.
16. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи; пер. с англ. со 2-го изд. – М.: Дело, 2001. – 864 с.
Fisher, S., Dornbush, R. and Shmalenzi, R. (2001), *Ekonomika* [Economy], Translated from engl., Delo, Moscow, Russia, 864 p.

Цель. Целью статьи является разработка обобщающей и комплексной классификации экономической эффективности торгового предприятия и раскрытие сущностно-содержательной характеристики ее основных видов.

Методика. В процессе исследования использованы: методы анализа и синтеза, логического обобщения и сравнения, структурно-функциональный метод (для систематизации подходов к определению сущности категории «экономическая эффективность», видов и критериев, формирующих экономическую эффективность торгового предприятия; разработки схемы классификации видов экономической эффективности торгового предприятия).

Результаты. На основании проведенного исследования предложен научно-методический подход к классификации видов экономической эффективности торгового предприятия, что является актуальной задачей при формировании концептуальных положений исследования эффективности деятельности современных торговых предприятий.

Научная новизна. Усовершенствован научно-методический подход к классификации видов экономической эффективности торгового предприятия, который содержит дополнительные классификационные признаки, а именно: по способу определения (комплексная эффективность, экспресс-эффективность, фундаментальная эффективность), в зависимости от основного критерия оценки (ресурсная, затратная, целевая), в зависимости от сферы определения и проявления (коммерческая, социально-экономическая, эколого-экономическая), и в противовес существующим, позволяет всесторонне охарактеризовать экономическую эффективность предприятий и направления совершенствования процесса управления ею.

Практическая значимость. Полученные результаты направлены на оптимизацию управления эффективностью торгового предприятия во время углубленного ее исследования.

Ключевые слова: экономическая эффективность, классификационный признак, виды эффективности, торговое предприятие.

Objective. The purpose of this article is development of the generalization and comprehensive economic efficiencies classification of trade enterprise and disclosure of essence characteristics of its main types.

Methods. During the study were used: methods of analysis and synthesis, logic synthesis and comparison of structural and functional method (for organizing approaches to the definition of the category of "economic efficiency", types and criteria that form the economic efficiency of commercial enterprise, development of a classification scheme of economic efficiency of commercial enterprise).

Results. Based on this study was proposed a scientific and methodical approach to the classification of economic efficiency of commercial enterprise, which is an important task in the formation of a conceptual effectiveness research provisions of activity modern trade enterprises.

Scientific novelty. There was improved scientific and methodical approach to the classification of economic efficiency of commercial enterprise, which contains additional classification features, namely, by the method of determination (comprehensive efficiency, express efficiency, fundamental efficiency), depending on the main outcome (resource, cost, target), depending on the scope of the definition and display (commercial, social-economic, ecological and economic), and in contrast to existing ones, can fully characterize the economic efficiency of enterprises and ways of improving the process of management.

Practical value. The results are aimed at optimizing efficiency management of trade enterprise at the time of its in-depth research.

Key words: economic efficiency, classification feature, types of efficiency, trading enterprise.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. Гургулою Т.В. Дата надходження рукопису 02.09.2013 р.